

Kolektivní paměť násilně vystěhovaných obyvatel: Vzpomínková vyprávění o 2. světové válce z Neveklovska

Jana Štěpánková-Komendová

OPEN ACCESS

„Negativní události a jejich důsledky vykazují poměrně značnou životnost a postupem času se mohou znovu vynořovat se stále větší naléhavostí. Přinejmenším tak přináší svědectví z nedávné minulosti o nacistických násilnostech. V našich vzpomínkách nabývají na významu v současnosti, zejména v souvislosti s komemoracemi k výročí konce 2. světové války a také ve snaze varovat před opakováním těchto událostí. I přes dosud známé skutečnosti, ještě dnes vycházejí na povrch nová fakta. Bohužel se dnes ještě celkem málo ví o krutém osudu, kterému byly vystaveny desítky vesnic v nitru Čech, na území Neveklovska.“¹ a jakému utrpení museli čelit jejich obyvatelé na území, které bylo násilně zabráno nacistickými pohlaváry pro vojenské cvičiště.

Jednou tragickou událostí, kterou zaznamenala badatelská činnost na Neveklovsku, je tzv. Křešický masakr, který je nesen v pamětech lidí a má charakter výrazné životní události. Je unikátní, že se k této události vyjádřilo několik pamětníků současně. Celkem pět pamětníků vyprávělo historii, která byla dosud zaznamenána pouze torzovitě v několika publikacích, časopisech a sepsaných pamětech. Pamětníci svým vyprávěním přinášejí nová svědectví, která nebyla dosud nikde uvedena ani publikována a jejich podíl na spoluvytváření a rekonstrukci historie je podstatný a jedinečný. Velice zřídka se stává, aby se ke konkrétní události vyjádřil takový počet žijících pamětníků. Čtyři zachycené příběhy vyprávěli přímí účastníci této tragické události, jeden pamětník přinesl svědectví zprostředkovaně. Každý se svým individuálním pohledem, informacemi, pocity a zkušenostmi. Jejich existence dokazuje aktivně fungující kolektivní paměť na Neveklovsku, konkrétní případ křešického masakru je silně svázán zejména s oblastmi Křešice a Olbramovice.

Neveklovsko je území ve středních Čechách, ve kterém lze velmi názorně sledovat pohnuté dějiny 20. století. Druhá světová válka rozpoutaná nacistickým Německem nelítostně zasáhla do osudu mnoha národů. Dopad 2. světové války se nevyhnul ani lidem, kteří žili na území mezi řekami Vltavou a Sázavou. Tato oblast byla násilně vystěhována nacisty pro účel zřízení vojenského cvičiště k výcviku zbraní vojsk SS. Proces deportace byl rozdělen do pěti etap. První vyhláška byla vydána 14. 3. 1942 a naři-

1 JECH, J. Odboj a revoluce v lidských dokumentech z Neveklovska, *Český lid* 52, 1965, s. 144.

zovala obyvatelům obcí a osad vyklizení do 15. 9. 1943. Poslední pátá etapa stěhování se uskutečnila na základě vyhlášky z 24. 11. 1943; obce a osady měly být vyklizeny nejpozději do 1. 1. 1944. *Přesídlovací kancelář* nabízela deportovaným nové ubytovací prostory, ty však zdaleka nestačily, a tak byli vysídlení převážně odkázáni na svépomoc.

Ve vyklizeném prostoru postupně vznikaly vojenské ubikace, převážně přestavbou původních stavení, dále skladiště potravin, léků a zdravotnického materiálu. K výcviku armády sloužily školní budovy, sokolovny a další objekty. Některé domy se staly cvičnými terči pro zbraně SS. Nacisté zřídili v evakuovaném území několik koncentračních táborů. Tábor určené pro židovské míšence a partnery Židů / Židovek se nacházely v Bystrici u Benešova; objekty zřízené pro uprchlíky z pracovního nasazení v Říši, pro říšské kriminální živly a válečné zajatce byly v Jírovicích, Lešanech-Břežanech, Bukovanech, Tvoršovicích; političtí vězni byli arestováni v Chlumu u Nažlovic a Hradištku. Ve Vrchotových Janovicích se nacházel koncentrační tábor pro politické vězně různých národností. Byli zde uvězněni Rusové, Němci, Rumuni, Maďaři, Poláci a Francouzi. Tábor byl obehnan ostnatými dráty a hlídán ze strážných věží. Vězni prováděli různé manuální práce, např. bourali budovy nebo pracovali v nedalekém lomu. Rozloha evakuovaného území činila 44 000 hektarů.² Z obcí se mělo původně vystěhovat celkem 29 821 obyvatel; ve skutečnosti své domovy opustilo 17 647 obyvatel a 12 184 obyvatel zůstalo ve vysídleném území a pracovalo ve dvorech SS.³

PŘÍPAD GRAUN – MASAKR TRANSPORTU SMRTI V KŘEŠICÍCH A OLBRAMOVICÍCH VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH

Tragické události, které se odehrály v Křešicích a Olbramovicích na konci 2. světové války, souvisí s vypravením jednoho z posledních dubnových vlakových transportů smrti, který projížděl územím středních Čech s cílovou stanicí koncentračního tábora v Dachau. Na konci dubna roku 1945 byl vypraven vlakový transport smrti z koncentračního tábora Buchenwald. Na své cestě postupně nabíral další politické vězně z koncentračních táborů Flossenbürg, Gross-Rosen, Litoměřice a Malá pevnost Terežín. Na území Protektorátu projížděl železničními stanicemi Kralupy nad Vltavou, Roztoky, Praha-Bubny. V Praze Roztokách a zejména pak v Bubnech uprchlo nebo bylo zachráněno kolem 700 vězňů, převážně české národnosti.⁴

Ze stanice Praha-Bubny vlakový transport pokračoval směrem na jih na České Budějovice. Dne 1. 5. 1945 byl vlak ve 4 hodiny ráno zastaven v železniční stanici Olbramovice. Po zastavení vlaku věžňové začali okamžitě vyskakovat z vozů a hledat po nádraží nějakou potravu, neboť byli zvyklí na podporu od místních obyvatel. Tento stav byl současně tolerován i vojenskou hlídkou vlakového transportu, neboť transport po celou dobu své cesty nebyl žádným způsobem zásobován a vězni trpěli

2 Teritorium vymezil S. Staněk kartometrií z německých úředních map příslušných obcí a jejich částí.

3 STANĚK, S. Evakuace území mezi Vltavou a Sázavou za okupace, SVPP 14, 1973, s. 188.

4 ABS, fond 325, sign. 325-16-5, výběr ze souhrnné zprávy, KOS, P. Cvičiště Benešov VSTUP ZAKÁZÁN!!, *Posázaví* o. p. s. 2012, s. 177.

hladem. V Olbramovicích byli přesto na místě zastřeleni tři vězni transportu strážnými SS, kteří nenadále přiběhli z nádražní budovy. Mrtvolky vězňů byly hozeny do stoky u topírny a dalšími spoluvězni přikryty slámou. Poté byl transport odsunut na vedlejší železniční kolej místní dráhy Olbramovice-Sedlčany pod obcí Křešice, aby nabral další vězně z koncentračního tábora ve Vrchotových Janovicích. Zde byl vlakový transport rozšířen z původních 77 vagonů v Praze na 96 vagonů. Celkem čítal 3500–4500 vězňů různých národností.⁵

Po odstavení vlaku pod obcí Křešice, příslušníci Wehrmachtu, kteří měli na starosti doprovod a dohled nad transportem, povolili části vězňům pohyb po vsi Křešice a okolních obcí, aby si mohli obstarat potraviny od místních obyvatel. Vše se odehrávalo pod dohledem stráží. Část vězňů využilo rybník v Křešicích k osobní hygieně.⁶

Za této situace projížděl Křešicemi velitel jednotky SS ve Voticích SS- Hauptsturmführer Friedrich Graun se svou manželkou a svým zástupcem SS-Sturmführerem Bruno Galkem. F. Graun, který viděl, jak se po vsi pohybují vězni v domnění, že se jedná o uprchlé vězně, dal příkaz k jejich střelení. F. Graun, jeho manželka i Graunův zástupce se této střelby aktivně zúčastnili. Přesný počet obětí není znám, ale v Křešicích mělo být zastřeleno 27 vězňů z transportu. Jejich mrtvolky byly zakopány do společného hrobu u lesa Baba za osadou Manělovice. Po této události byl dozor značně zpřísněn a transport byl hlídán vojskem SS. Na základě urgencye okresního lékaře ve Voticích, spadajícího pod okupační úřad v Praze, mohl být transport nadále zásobován jídlem a šatstvem od obyvatel votického okresu. Každý den bylo k vlaku přivezeno pět vozů jídla a šatstva. To probíhalo až do 5. 5., kdy F. Graun další dodávky potravin zakázal, s odůvodněním odjezdu transportu. Ve skutečnosti v této pomoci viděl provokaci ze strany českého obyvatelstva.⁷

6. 5. 1945 byli přibráni vězni z koncentračního tábora ve Vrchotových Janovicích a velitel janovické posádky Franz Sinn vydal rozkaz k návratu transportu do Olbramovic. Odtud měl dále pokračovat do Českých Budějovic, kde měl být předán Američanům. Ještě večer téhož dne F. Graun zastavil odjezd vlaku z Olbramovic a nařídil jeho střežení četou votických SS. F. Sinn, který se dozvěděl o Graunově protirozkazu, přijel do Olbramovic a vydal rozkaz k okamžitému seřazení transportu a odeslání na České Budějovice, což trvalo asi do 22. hodiny. Přibližně hodinu před tím dorazil na nádraží v Olbramovicích opět F. Graun, jeho žena a zástupce B. Galke s několika důstojníky a větším množstvím vojáků SS a nechali na nástupišti rozestavět lehké kulometry a začali střílet do plně obsazených vagonů bez jakéhokoliv upozornění. Střelby se opět zúčastnil samotný F. Graun i jeho manželka (údajně měla zastřelit 4 vězně). Po tomto incidentu F. Graun zakázal odeslání transportu pod hrozbou trestu smrti a nařídil jeho přísné střežení. Přesný počet obětí tohoto „masakru“ není přesně znám, ale po odjezdu transportu 7. 5. 1945 bylo podél trasy Křešice — Olbramovice, podél hlavní trati na Tábor a na olbramovickém nádraží nalezeno 82 zastřelených vězňů. Při první střelbě na olbramovickém nádraží byli zastřeleni 3 vězni, v Křešicích

5 Ibid.

6 Ibid.

7 Ibid.

27 vězňů a 9 vězňů při druhé střelbě na olbramovickém nádraží. Ostatní vězni zřejmě zemřeli na následky dlouhodobě hrubého zacházení.⁸

Transport byl nakonec odeslán směrem k Táboru teprve 7. 5. 1945 na rozkaz vyšších míst. Ten však nikdy do Dachau nedorazil, 8. 5. 1945 byl u zastávky Výheň u Velešína zastaven železničáři, hlídka transportu byla přemožena partyzány. Vězni transportu byli poté převezeni nákladními vozy do Velešína.⁹

POVÁLEČNÉ TRESTNÉ STÍHÁNÍ

Poválečné trestní stíhání masakru v Křešicích a Olbramovicích zahájily československé úřady poměrně pozdě, až v 60. letech 20. století. Hlavním obviněným byl SS-Hauptsturmführer F. Graun, který se stal v roce 1945 místním velitelem SS ve Voticích. Na tuto funkci byl povolán z fronty, kde utrpěl těžké zranění. Současně s ním byla také obviněna jeho manželka Margareta a Graunův zástupce SS-Obersturmführer Bruno Galke.¹⁰

V době osvobozování se všem třem obviněným podařilo utéct z Votic, následně však byli zajati americkou armádou a internováni do Rakouska. Než však došlo k vyřízení všech formalit předání ze strany Národního výboru ve Voticích, obvinění se v Rakousku již nezdržovali; F. Graun ani ostatní nebyli k nalezení. Všichni tři byli stíháni Generálním prokurátorem ČSSR až na konci 60. let a byli obviněni z trestného činu vraždy a spolupachatelství; F. Graun navíc jako organizátor trestného činu. 1. 7. 1971 bylo předáno trestní stíhání československými orgány do SRN na základě vypracovaného pamětního spisu.¹¹

Trestní stíhání všech tří obviněných osob bylo 30. 12. 1976 zastaveno státním zástupcem v Braunschweigu. Na základě vyšetřování bylo prokázáno spáchání samotného zločinu, stejně tak i fakt, že se na zločinu podíleli příslušníci SS. Nebylo však prokazatelné, který z důstojníků dal povel k samotnému jednání. Pouze jediný svědek dosvědčil, že při zásahu vojáků SS poznal ve velícím důstojníkovi F. Grauna. Nikdo z žijících svědků také přímo neviděl Graunovu manželku při zásahu, svědkové vypovídali o nějaké ženě a všeobecně se říkalo, že to byla Graunova manželka. To německé orgány vyhodnotily jako malý podklad k podání obžaloby. Navíc F. Graun vypověděl, že při střelbě v Olbramovicích se na místě vůbec nenacházel a v danou dobu byl na cestě mezi Vrchatovými Janovicemi a Voticemi. V případě střelby v Křešicích potvrdil svoji přítomnost, nicméně ve výpovědi uvedl, že ke střelbě povel nedával. Naopak se prý snažil zastavit střelící vojáky. Graunová vypověděla, že v Olbramovicích a Křešicích nestřílela. B. Galke uvedl, že se dle rozkazu měl na místech tragédie nacházet, ale náhodou tam v inkriminované dny nebyl. O vraždě 80 vězňů se prý dozvěděl později.

8 Ibid.

9 Ibid.

10 KULHAVÝ, O. Potrestání válečných zločinců a kolaborantů po 2. světové válce s ohledem na situaci na Benešovsku, Praha 2008, (rigorózní práce, Právnická fakulta, Univerzita Karlova v Praze), KOS, P. Cvičiště Benešov VSTUP ZAKÁZÁN!! *Posázaví o. p.* s. 2012, s. 177.

11 Ibid. s. 177–178.

F. Graun navíc vypověděl, že příkaz ke střelbě do vězňů vydal SS-Obersturmführer F. Sinn, kterého označil za velícího důstojníka a obvinil ho ze stíhaného zločinu a řízení celé akce. Sinn však v době soudního procesu byl neznámého pobytu. Z vraždy vězňů tak nebyl nikdo potrestán, nikdo označen za konkrétního viníka. Křešická tragédie se tak zařadila mezi další nepotrestané válečné zločiny.¹²

Výše popsanou historii křešického masakru lze považovat za shrnutí konkrétní historické události, která vychází z relevantních dostupných historických materiálů. V historických pramenech tuto událost nalézáme pouze v několika řádcích, větách či odstavci. Je potřeba také zdůraznit, že k této události bylo z hlediska historie napsáno poměrně málo titulů. Na tomto místě je třeba zodpovědět otázku týkající se věrohodnosti uvedeného textu, faktické přesnosti apod. Neexistuje totiž možné srovnání s jinými historickými prameny. Prameny, které by souhrnně a detailně popsaly sledované události, neexistují.

V takovém případě je akcentována významná role metody orální historie, která se opírá o ústní výpovědi přímých svědků události, pamětníky, kteří události sami prožili nebo jim je vyprávěli jiní. Orální historie klade důraz na samotný objekt rozhovoru, jeho individuální prožitky, osobní motivace a rozměr každodennosti. Je kvalitativní metodou a vyznačuje se demokratickým pojetím dějin. Oslovuje opomíjené vrstvy společnosti, reflektuje „malé dějiny“ („mikrohistorii“), „history from below“. Své výsledky nezobecňuje kvantifikujícími postupy, ale výpovědi pamětníků jsou vnímány jako svébytná sdělení s důrazem na individuální postoje a prožitky. Individuální výpovědi reflektují odlišnosti v postojích jedinců, pestrost jejich sdělení a mohou být komparovány s dalšími druhy pramenů.¹³ „Při poslechu ona historická fakta najednou nabývají na barvitosti, plastičnosti, dynamičnosti: vystupuje před námi skutečný život s celou svou tragikou, a to namnoze působivěji než v řadě literárních děl.“¹⁴

V případě studované události křešického masakru orální historie jako metoda svým zaměřením vyplňuje mezery v chybějící části historické události z konce druhé světové války na Neveklovsku ve středních Čechách. Orální historie dějiny dotváří, v tomto konkrétním případě dějiny i píše. Neboť jak již bylo uvedeno, ke sledované historické události existuje minimum faktů, záznamů a zpráv, které by podaly její ucelený historický obraz. Orální historie zde zastává funkci tvůrce a současně spolutvůrce chybějící historie z období 2. světové války z Neveklovska. Za cenné lze také považovat detaily ústního sdělení nebo existenci nových faktů a svědectví, která se široké veřejnosti i historikům dostávají jako dosud neznámé a nikdy nepublikované.

Historická rekonstrukce a svědecká výpověď zaznamenává spor mezi konstruktivismem a psychologickým pojetím veřejné paměti krajních událostí, jako například přírodní katastrofa, totální válka nebo genocida. Podle tohoto pojetí je minulost předurčována přítomností: traumatické události mohou vést k syndromu, který se může projevat vytěšňováním, fixací na znovu zažívanou bolest, návratem vytěšněného,

12 Ibid. s. 178.

13 VANĚK, M. — MÜCKE, P. — PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha 2007, s. 16.

14 Ibid. s. 144.

truchlením atd. v závislosti na okolnostech. Tyto projevy se proměňují s ubíhajícím časem od traumatu. Klíčovou roli hraje analogie mezi traumatem kolektivu a traumatem jednotlivce, což je popisováno v různých psychoterapeutických směrech, zejména v psychoanalýze.¹⁵

Návrat k samotné události není efektem subjektivních dispozic aktéra. Podle C. Caruthové je to doložitelné tím, že se vyznačuje nebyvalou doslovností. Tato doslovnost a její vytrvalý návrat ustavují trauma. Traumatická událost jakoby nebyla vůbec zpracována nástroji lidské mysli, které v normální situaci činí z věci „o sobě“ věc tím, že ji zasazuje do významotvorných rámců. Dožaduje se svého zpracování a osvojení, aby se mohla proměnit do normální vzpomínky s jasným významem a smyslem, s pevně přiděleným místem vedle ostatních vzpomínek. Trauma jakoby nebylo plně stráveno a integrováno ve chvíli svého výskytu. Traumatizovaní si tak v sobě nesou nemožné dějiny či se sami stávají symptomem dějin.¹⁶ Traumatické zkušenosti překračují konceptuální, estetické i morální mřížky, pomocí kterých se člověk snáze orientuje ve světě. Traumatická událost svými nároky přesahuje epistemologické i morální nástroje jednotlivce, a proto ji není schopen integrovat do pole zvládaných, osvojených nebo vlastněných zkušeností. Místo toho jí s určitým zpožděním začne být sám ovládán a kontrolován. Pamětník není schopen dostat událost pod svou moc, ocitá se sám v její moci.¹⁷

Traumatizovaný jednatel může přitom traumatické události předávat na ty, kteří jí nebyli svědci, při takovém přenosu samotní posluchači příběhu zakoušejí traumatické afekty a symptomy, tj. zástupnou traumatizaci.¹⁸ Ta se vyskytuje například při přenosu traumatu na další příslušníky či generace dané rodiny či etnické skupiny, kteří osobně trauma nezažili. Toto šíření a zažívání traumatických symptomů většími či menšími skupinami lidí samo o sobě nemusí představovat veřejné trauma. Jeho ustanovení je spojeno s artikulací ve veřejném prostoru.¹⁹

ŽIVOTNÍ VYPRÁVĚNÍ Z NEVEKLOVSKA: KŘEŠICKÝ MASAKR

Badatelská činnost zaměřená na zaznamenávání a zpracování životních příběhů či vyprávění se v etnografických a folkloristických výzkumech objevuje ve větší míře v 50. a 60. letech 20. století. Systematické zkoumání sledované oblasti Neveklovska započalo v roce 1949 pod patronací J. Jecha. K nejnámějším výstupům těchto bádání patří studie *O lidských dokumentech z Neveklovska*²⁰ a stať *Odboj a revoluce v lidských dokumentech*

15 BARŠA, P. Paměť a genocida: Úvahy o politice a holocaustu, *Argo* 2011, s. 45.

16 CARUTH, C. Unclaimed Experience: Trauma and the Possibility of History, *Yale French Studies* 79, 1991, pp. 181–192.

17 BARŠA, P. Paměť a genocida: Úvahy o politice a holocaustu, *Argo* 2011, s. 49.

18 SMELSER, J. N. Psychological Trauma and Cultural Trauma, *Cultural Trauma and Collective Identity*, University of California Press 2004, pp. 31–59.

19 BARŠA, P. Paměť a genocida: Úvahy o politice a holocaustu, *Argo* 2011, s. 49.

20 JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 85–97.

z *Neveklovska*.²¹ J. Jech zachytil v letech 1949–1950 životní vyprávění 160 narátorů ze 120 vesnic. Dalo by se říci, že tyto paměti jsou také nejautentičtější, neboť terénní výzkum proběhl krátce po válce, tedy v době, kdy byly vzpomínky narátorů ještě „živé“. Aktivní snahu J. Jecha po dalším rozšíření životních vyprávění dokazuje opakovaný terénní výzkum, který jmenovaný provedl na Neveklovsku v polovině 60. let 20. století.²²

Česká etnografie se — na rozdíl od etnografů z jiných evropských zemí — poměrně málo věnovala studiu folklórních projevů vztahujících se k událostem 2. světové války. Vedle písňových textů²³, pololidových veršovaných skladeb a některých námětových prozaických textů (viz např. podání o *pérákovi*²⁴), tvořily bohatou a výraznou složku ústní slovesné tvorby z let okupace protektorátní anekdoty a vtipy, které „kolovaly“ mezi lidmi od počátku nacistického záboru Československa až do jeho osvobození. Podávaly kritický (parodický) obraz doby, událostí, reflektovaly činnost reprezentantů Třetí říše a Protektorátu. Zaznamenávaly politickou výpověď českého lidu, byly výrazem jejich názorů a citů. Rozmanitý fond protektorátních anekdot je zachycen v řadě popularizujících sbírek²⁵; na ně navázaly odborné publikace usilující o jejich odborné zhodnocení.²⁶

Kromě anekdot si zasluhují zvláštní pozornost *životní vyprávění* či *životní příběhy*, *vyprávění ze života*, *vzpomínkové vyprávění*, *memoráty*. Tyto žánry zachycují četné vzpomínky, příběhy, příhody, které vypravěči zažili. Tyto projevy se vyskytovaly i v jiných zemích střední Evropy, kde jim byla věnována v odborné literatuře systematická pozornost. Jedná se zejména o práce A. Melicherčíka²⁷ a J. Michálka²⁸ o Slovenském

21 JECH, J. Odboj a revoluce v lidských dokumentech z Neveklovska, *Český lid* 52, 1965, s. 144–158.

22 Ibid. s. 147.

23 SKALNÍKOVÁ, O. *Kladensko: Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959, s. 429–432; PRAŽÁK, V. Lidová píseň o Lidicích, *Český lid* 1, 1946, s. 28–42; HEROLDOVÁ, I. Druhá světová válka ve folklóru a dokumentech volyňských Čechů, *Český lid* 60, 1973, s. 49–57.

24 PULEC, M. J. Podání o pérákovi, *Český lid* 52, 1965, s. 158–164.

25 CENEK, E. — ZIEGNER, V. *Válečné anekdoty 1939–1945: Smích v bodláči*, Hořovice 1945; GRUSS, J. *Jedna paní povídala*, Praha 1945; KREJČÍ, O. *Země úsměvů (1939–1945)*, Praha 1945; *Protektorát se směje* (ileg. tisk z prosince 1944); *Válečná ironie Čechů*, Valašské Meziříčí 1945; VOJTĚCH, J. *Hlas lidu: 1938–1945*, Praha 1946.

26 ŠRÁMKOVÁ, M. *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození*, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 1.

27 MELICHERČÍK, A. *Motívy odboja slovenského ľudu v ústnom podaní*, *Národopisný zborník MS*, 1946, 6–7, s. 200–202; *ibid.* *Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu*, *Slovenský národopis* 9, 1961, s. 358–395.

28 MICHÁLEK, J. *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou*, Bratislava 1971; *ibid.* *Spomienkové rozprávanie o Slovenskom národnom povstaní na Podjavorinsku*, *Slovenský národopis* 12, 1964, s. 397–430; *ibid.* *Spomienkové rozprávanie o Prvej československej partyzánskej brigáde Jána Žižku*, *Slovácko* 7, 1965, s. 23–32; *ibid.* *Výskum povstaleckej tematiky v ľudovej slovesnosti na Slovensku*, *Slovenský národopis* 19, 1971, s. 525–533; *ibid.* *Slovenské národné povstanie v ľudovom rozprávaní*, *Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe*, Bratislava 1974, s. 85–148; *ibid.* *K štúdiu ľudovej kultúry na slovensko-moravskom pomezí*, *Moravsko-slovenské vzťahy v ľudovej kultúre*, Ostrava 1974, s. 9–17.

národním povstání a boji proti nacismu. Bádání směřující k analýze vypravěčských forem lze doložit také z regionu středních Čech a Neveklovska.²⁹ Obraz životních příběhů o okupaci, odboji a osvobození českého území, vychází z poměrně bohatého materiálu, který byl doposud nashromážděn.³⁰ Již z těchto textů lze vyvodit cenné poznatky; na druhé straně je potřeba si uvědomit, že další výzkumy mohou dosavadní zjištění v mnohém doplnit a korigovat.³¹

Pro pasportizaci životního vyprávění nositelů „orální historie“ vysídlení Neveklovska je vhodné uvést jejich charakteristiku. Podle věku náleží narátoři ke generaci narozené v letech 1895–1920. Od této generace vypravěčů pochází nejvíce povídek a také nejzajímavější příběhy. Je tomu tak proto, že se jednalo o lidi přímo zúčastněné na dění za okupace. Nejstarší vypravěči, od kterých pochází její záznamy, se narodili v letech 1874–1879 a zápisy od nich byly pořízeny před rokem 1949. Mezi těmito vypravěči se vzpomínky s tematikou okupace, odboje a osvobození vyskytují vzácněji a většinou v nevýrazné podobě. Jedná se zpravidla o zprávy a příběhy svědeckého rázu a vypravěči většinou nejsou hlavními postavami příběhu. Také nejmladší pamětníci narození v letech 1926–1935 vypovídají o zkoumaných událostech většinou torzovitě.³²

V následující části příspěvku jsou zachyceny životní příběhy posledních pamětníků křešické tragédie žijících dosud v regionu Neveklovska a přilehlém okolí. Věk dotazovaných narátorů se pohybuje v průměru kolem 80 let. Tito narátoři jsou posledními žijícími svědky, kteří mohou předat následujícím generacím poučné i zajímavé informace o jedné z katastrof 20. století. Životní příběhy z řad „obyčejných českých lidí“ jsou v současné době z velké části opomíjeny. Dnešním trendem je spíše zachycovat životní příběhy hrdinů, odbojářů a narátorů, kteří jsou svými činy obecně známí. „Řadoví“ občané vesnic a měst Neveklovska však často trpěli mnohem více. Byli nuceni opustit svá obydlí „ze dne na den“ a museli se vzdát veškerého majetku, včetně hospodářských strojů a zvířectva.

Vypravěčská tradice se váže především na generaci, která léta okupace intenzivně prožila, byla jimi bezprostředně zasažena a aktivně je spoluvytvářela. Některé náměty od ní přejali i vypravěči mladší generace. Jedná se o projevy vypravěčské kontinuity, tzv. „folklorizace“ povídek a námětů. Často se v podáních objevuje týž příběh ve dvojí či několika verzích, většinou se ale jedná o nezávislé zpracování výrazného námětu dvěma či několika narátory, jak je tomu i v případech vzpomínek na křešický masakr, ve kterém byli vyvražděni vězni z transportu. Receptce povídky převzaté od jiného vy-

29 JECH, J. Lidová tvořivost slovesná stále žije, *Lidová tvořivost* 2, 1951, s. 479–487; ibid. O lidských dokumentech z Neveklovska, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 39–57; ibid. Odboj a revoluce v lidských dokumentech z Neveklovska, *Český lid* 52, 1985, s. 144–158; ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 1–2.

30 Jedná se o přímé záznamy ústního podání, vlastní sběry, nahrávky z archivu Českého rozhlasu či použití četných pramenů písemných a literárních (vzpomínky, líčení válečných událostí atd.).

31 ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 2.

32 Ibid.

pravěče (jejího původce) se vyskytují jen výjimečně. Podstata kolektivnosti vyprávění netkví v přejímání týchž příběhů. Životní příběhy jsou „vlastnictvím“ narátora, který je jejich aktérem i autorem. Žánrovým příznakem životního vyprávění je individuální vlastnictví a specifická výpověď tkví v tom, že reflektují individuální příběh. Příběhy však mají také kolektivní platnost, neboť se v nich odráží společný názor a postoje prostředí, v němž se vyprávějí.³³ Mezi nositele vyprávění z doby okupace Neveklovska patří k nejvýznamnějším především ti, kteří se na válečném dění osobně podíleli. Vedle těchto narátorů se najdou rovněž dobří vypravěči, kteří nebyli do událostí, o nichž pojednávají, osobně zapojeni. Z výše uvedeného vyplývá, že orální tradice je podmíněna dvěma činiteli: bezprostředním silným prožitkem spojeným s vypravěčskou schopností a zkušeností.³⁴ Je otázkou, jakým způsobem tyto povídky v lidovém prostředí žily a při jakých příležitostech se vyprávěly. Mezery v těchto údajích vyplývají ze způsobu jejich zápisů. Málokdy je totiž badatel zaznamenal v „autentické“ vypravěčské situaci. Folkloristé rozlišují tři modalities vypravěčského ztvárnění životních příběhů: 1. poprvé vyprávěný příběh, 2. vícekrát vyprávěný příběh (příběh tvoří pevnou součást narátora repertoáru) a 3. příběh přejatý dalšími vypravěči.³⁵

Vyprávěné životní příběhy byly (a dosud jsou) konstantní složkou narátora repertoáru. Individuální příběhy se vyskytují rovněž v publikacích věnovaných způsobu života a kultuře místních obyvatel, v kronikářských, memoárových a historických pracích. Vzpomínky často ožívají při sousedských a přátelských setkáních, narátoři je vyprávějí doma dětem a vnoučatům apod. Účastníci odbojového hnutí a pamětníci dnů okupace a osvobození se účastní vzpomínkových setkání a jejich životní příběhy se stávají živou součástí širšího společenského vědomí.³⁶ Na základě analýzy životního vyprávění se zaměřením na sledovanou událost křešického masakru je možné vymezit následující námětové okruhy vypravěčské tradice.

1. NÁMĚTOVÝ OKRUH

Tento okruh svými náměty i laděním tvoří pestrou skupinu životních příběhů, vzpomínek a povídek z každodenního života.

„Na vsi jsme si pomahali. Taky slepice, voni počítali slepice. Tenkrát když se tu objevili ke konci války Němci, taky jsme si jednu zadusili. Dali jsme je do pytle, pět vždycky, to víte, měli jsme třicet slepic, kam jsme je měli dát, že jo? A nesměli, to bylo nařízení, kolik smíme mít slepic. To víte, poukaz člověku nedali na nějaký povlaky.“³⁷ — „Chodili jsme hrát třeba až na Hostišov. Kamkoliv, do těch Křešic, tam

33 Ibid. s. 3.

34 MICHÁLEK, J. Výskum povstaleckej tematiky v ľudovej slovesnosti na Slovensku, *Slovenský národopis*, 19, 1971, s. 115–122.

35 DOMANOVSKIJ, L. V. *Ustnyje rasskazy: Russkij folklor Velikoj Otečestvennoj vojny*, Moskva-Leningrad 1964, s. 238; ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici* 1975, 1, s. 4.

36 ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 4–5.

37 Narátorka Havlínová.

jsme chodili dost často. Šlo to jediné tak, potajmu. No a právě v těch Křešicích jsem byl, protože jsem tam měl tu harmoniku, byli jsme u té kapličky tam, nó to jsem celý viděl, tak jak to bylo, celý jsem to viděl, do dneška na to nemužu zapomenout. To bylo tak něco hrozného, že to nemuže člověk přenést.“³⁸

Promítají se zde i drobné, rozličné příhody, překvapující situace, příběhy komické, groteskní, jak je přinášel tehdejší život.

„No k tomu Hejnovi chodili ty votický (SSmani), jak postřelili toho pana Zoula z Božkovic. Von tady přece byl u tředletěch Dvořáků. Dyt přece ten Zoul z těch Božkovic byl u tředle Dvořáků a byl u toho Hejny a měl náky kalhoty jako měli ty trestanci a von tam někam šel za vůz, protože Hejna byl kovář, a voni ho tam postřelili do nohy. Von utíkal a voni mysleli, že je to ten trestanec (narátorka se směje). Voni ho neviděli za tím vozem, ale jinak byl darebák. No Hejna pekl jim buchty a všechno možný, tam bylo to středisko takový, to byl hajzl.“³⁹

2. NÁMĚTOVÝ OKRUH

Zahrnuje vypravěčské epizody, týkající se německé persekuce, teroru, útisku, strachu a utrpení českých lidí.

„Po tomhle masakru, my toť víte, když to takle dopadlo, to už pak každej se stáhl a čekali jsme, co se bude dít. Jestli to nebudou druhý Lidice. Protože netrvalo dlouho, začali tam šíbovat zase posilu, hlídku vojáků a tady v tom právě statku byl volnej byt pro pracovníky. Víte, jak byly ty deputátní byty, se říkaly, tak tam byla jedna místnost prázdná, tak tam hledali, kde by je ubytovali, protože ta hlídka tam byla ve dne, v noci. Tak tam byli na tom dvoře ubytovaný. Já nevim, kolik dní, než se to trošku zklidnilo.“⁴⁰ — „Tak takle vám jsme tam byli vod toho prvního května do toho sedmýho úplně ... eště vzali nám rádio, to jsme nevěděli nic a dali tam ty vojáky, že nás tady hlídali. Takže to bylo vopravdu jsme nevěděli, co s tím udělají.“⁴¹

V tomto okruhu se objevují rovněž vypravěčská podání o vystěhovaných obcích na Neveklovsku.

„To zabraný území bylo veliký. O vystěhování Neveklovska ani moc lidí vůbec neví, protože vono to bylo tak uzavřený, že řekli: ‚Tam je to zabraný území a to je konec‘. Neřekli nikde nic. Je to křivda, je. Dyt, ty co se vodstěhovali z Vrchotových Janovic i Křešic. Dyt já vim tajdle ty Kněnický, ty byli až u Kolína. Strejda ten byl támle někde u Tábora, tajdle Křížkovi, ty byli tady na Borku, no prostě to bylo rozesetý, to jsem nevěděl, kde kdo je. A nikdo z nich nepočítal s tím, že se domu vrátí, to byl konec, to byl konec. A každej musel nechat to tak, všechno tam musel nechat. Krávy, kozy, já nevim, co všecko bylo živý, to tam musel nechat. Mohl si jen vzít, to co potřeboval nutně — almaru na šaty, postel a já nevim takovýdle věci, aby mohl někde spát. Jináč vostatní všechno museli vovedvzat.“⁴²

38 Narátor Marvan.

39 Narátorka Havlínová.

40 Narátorka Loucká.

41 Narátorka Loucká.

42 Narátor Marvan.

Do tohoto vypravěčského okruhu patří rovněž životní příběhy o pronásledování a utrpení cizích zajatců.

„Tenkrát rádíly ty hloubkový letadla, nechali vězně stát ve vagonech na trati mezi Olbramovicema a Křešicema. Tam byli podporovaný civilním obyvatelstvem a v plechových štoudvích se jim nosila polivka. Poskytovali se jim i různé části oděvůch — byli nahý a stáli ve vodevřenejch vozech. Tam vocad měli možnost jít žebrat po vsích. Ale když se vraceli, tak do nich německý vojsko střílelo. A tehdy v květnu v pětaštyřicátom roce v osadě Křešicích jich bylo zastřeleno sedumadvacet. Šli žebrat a voni je po chalupách postříleli.“⁴³ — „Zkusili moc ty zajatci. Tady u Veselky stál s nima vlak, a co vyšli ven, tak travička vyštípaná jako vod slepic. Měli obrovskej hlad. Vod nás z Minářtic a Bučovic navařili jim polivky a tam jim to dovezli. To udělali asi dvakrát a po třetí museli zpátky s tím, už jim to nenechali dát. Ty zkusili tolik, ty lidi! To bylo hrozný.“⁴⁴

3. NÁMĚTOVÝ OKRUH

Narátoři líčí životní příběhy o ilegální činnosti, ve kterých se objevuje výrazná myšlenka odporu a odboje. Do tohoto okruhu patří také jednotlivé epizody i rozsáhlá vypravěčská pásma o činech a osudech ilegálních pracovníků, životní příběhy o pomoci cizím uprchlíkům.

„My jsme toho jednoho trestance taky tajdle schovávali. My jsme tam měli slámu, tak jsme ho zandali votýpkama, aby tam nebyl vidět. A voni chodili a těma píchákama takle ho hledali, ale že jsme tam dali takový ty votýpky, no je to hospodářství, tak jsme měli ty votýpky slámy, že ho nedosáhli. Tatínek ho furt hlídal, chodil na zahradu jestli nejedějí. A vosvobodili jsme ho, vlastně jsme ho zachránili. A tady jich zabili sedmadvacet. My jsme ho ukryli toho Francouze a potom vovedšel zadem, ukazovala jsem mu, protože jsem mu nerozuměla, von mě taky ne, aby nechodil do vrat, to by přišel akorát k nim. Vovedšel hned navečer do těch lesů, ale jestli zůstal, to nevím.“⁴⁵ — „My jsme toho jednoho taky tajdle pustili jsme ho do lesa.“⁴⁶

4. NÁMĚTOVÝ OKRUH

Zahrnuje rozmanitou a pestrou tematiku životních příběhů a povídek o partyzánských skupinách a bojích. Mezi nimi se objevují příhody o bojových akcích, epizody ze střetnutí s nacistickými hlídkami, vyprávění o teroru na civilních obyvatelích, scény hrdinství, obětavosti, ale i slabosti a zrady.

„No a právě v těch Křešicích jsem byl, protože jsem tam měl tu harmoniku, byli jsme u tý kapličky tam, nó to jsem celý viděl, tak jak to bylo, celý jsem to viděl ... takhle jel ten velitel z těch Selčan, jel po silnici, v Křešicích se zastavil, protože viděl, že tam jsou tydlety štráfátý, ty vězni z toho transportu, ty byli po celý vesnici. Tak nechal za-

43 Narátor Jiroušek; JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 52.

44 Ibid.

45 Narátorka Havlíňová.

46 Narátorka Kunešová.

stavit auto akorát u tý kapličky tam u nás, tam jsme byli ... holky náký a todle, já sem tam hrál na harmoniku, no když přijeli, tak jsme prostě zustali viset a ... von vystoupil z toho, nevystoupil, ale vylezl z toho auta a viděl toho trestance, tak vzal pistoli a namířil na něj zmáčkl pistoli a vono to nevystřelilo. Tak prostě zařval, já nevím, „farn sí vajtr“ nebo něco takového, ... no tak jsme hráli dál, najednou se, to netrvalo snad ani deset minut, se vrátili s autem zpátky, plný auto Němců, všechno todle a ty tam vyskákali a už to začali střílet. Začali to hned bouchat. No tak, já jsem nic jineho neznal, než abych tu harmoniku aspoň zachránil, tak jsem to tahl za sebou a utíkal jsem po tý silnici pryč. A když jsem přišel k tý hospodě, tak tam před nima, akorát před tou hospodou, klečel ten trestanec a ten řval: „nestrilaj, nestrilaj“, nebo něco takového, „mám doma děti“ a v tom to zařvalo a udělal „drrrrr“ takhle a akorát mu to vzalo takhle hlavu, ta mu vodpadla dolu na zem, no to bylo něco hrozného. No a to jsem utíkal domu do Janovic teda, no a do dneška na to nemůžu zapomenout. To bylo hrozný. To se vrací, to se vrací, to bylo hrozný.“⁴⁷ — „No jo, trestancum dovolili jít si něco vyžebrot nebo se umejt k rybníku. Jenže byla smůla ta, že jel ten velitel z těch Selčan, to byl nákej štorbandfírer, nebo něco takovýho, ještě s jednou ženou tam byl, ale ta se vrátila zpátky a postřílela potom toho u tý hospody ho vodstřelila a to bylo hrozný teda. Akorát vim, že ty lidi, co tam byli, voni tam stříleli až u tý kovárně, tam byla nahoře kovárna, no a u tý kovárně tam byli náký Němci taky, tam někoho střelil a kdo to dostal, já nevím. Byl střelenej do nohy. Hejna to myslim byl.“⁴⁸ — „Vězňové z toho vlaku, co stál mezi Olbramovici a Křešici, chodili žebrot po vsích. Němci chytli dva blízko nás. Jedneho zastřelili a druhého mysleli, že zastřelili, ale zatím ho jenom postřelili. Ten postřelenej přišel sem k nám. Tady ho lidi vobvázali. Byl postřelenej do krku, do ruky a několik eště ran. Podle řeči to byl Rus. Němci ale jeli hned nazpátek a viděli, že tam leží jen jeden zastřelenej. A podle krve ho vystopovali. Přišli k nám a nejdřív se ptali, jestli tady je. Pak ho sebrali a co se stalo s nim dál, nevím. Vyvedli ho předem a jeden Němec mu dával nůž, aby se snad zabil. Pak ho vodvezli do auta a to je jistý, že ho vodstřelili.“⁴⁹

Scéna hrdinství v podání narátorky Loucké: „Moje maminka, ta proti nim vyběhla z těch vrat a říkala: „Prosím vás, nestřílejte je, voni vám neutíkají, my jsme jim dali jenom najist.“⁵⁰

Jedna ze scén obětavosti místních obyvatel: „My jsme jim vařili tady, to víte dovolili nám, tak jsme do toho dávali všechno nejlepší, aby voni měli, jenomže to bylo stejné v talíři, no ty lidi nejedli, no ale voni byli hladový šíleně.“⁵¹ — „Támhle z Janovic utek nákej zajatec. Měl to bejt Francouz, nákej z vyšší rodiny. Tak tam ho hledali v lesích u Křenovic, a když ho nenašli, tak přišel k jednomu hospodáři a chtěl nákej kousek chleba. A ten hospodář ho zavřel do boudy s mlíkem a udal ho.“⁵²

47 Narátor Marvan.

48 Narátor Marvan.

49 Narátorka Kadlecová; JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 52.

50 Narátorka Loucká.

51 Narátorka Kunešová.

52 Narátor Jirec; JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 50.

5. NÁMĚTOVÝ OKRUH

V tomto okruhu se objevují životní příběhy a povídky, které zachycují poslední dny války a osvobození. Rozpětí událostí je v nich široké: pobyt německých vojáků, dramatické události z bojů a střelby.

„Když bylo konec, už Němci vodsunovali se, šli v tom transportu do Vrchotovejch Janovic a tajdle dál na Selčany, tak jeden vystoupl, to byl nákej schopnej nebo jestli byl jako dozorčí a říkal: ‚Pani, co děláte, dyt máte svobodu, kde máte vlajku?‘ To my jsme vůbec nevěděli. Ta vesnice byla tak zmražená, že vůbec ty lidi neměli sílu někam jít a něco se dozvědět a voslavovat. Takže to tam bylo vopravdu krutý. Bylo to takový bleskový, takový náhlý a takovej krásnej den, první máj a takovýdle boží dopuštění, jak ty babičky spínaly ruce.“⁵³ — „My jsme se v poslední chvíli báli, že jsme ani nevylejzali. A když jsme se šli podívat, tak už bylo všechno vyrabovaný. My jsme nevěděli ani, že je konec války.“⁵⁴

Nastíněné roztrídění upozorňuje na hlavní námětové celky a schematizuje rozmanitost jednotlivých životních vyprávění, příhod a situací. Na sledovaném území mají vyprávění v zásadě jednotný ráz. Protože se v nich bezprostředně zrcadlí konkrétní místní a osobní zážitky, je možné z nich vyčíst i specifické místní a krajové rysy. Vzpomínky a příhody z tzv. „vystěhovaného“ Neveklovska vytvářejí pestrou mozaiku příběhů, které se týkají osudu vystěhovaných lidí z území, ve kterém v posledních letech války probíhaly dějiny pohnuté.

Ve shromážděném materiálu je možné pozorovat také vnitřní diferenciaci. Největší část životních příběhů má povahu zpráv a povídek s vážným obsahem a zachycuje vypjaté, dramatické situace. Poměrně často se v nich projevuje také sklon k humorné povídce a k anekdotickému příběhu.

„Víte, co bylo po střelení? Že došli tam do těch vagónů a tam vybrali ty, kteří měli trošku sílu a mohli pracovat nebo mohli něco dělat, tak tam za naší zahradou, co jsme bydleli, vykopali takovou jámu velikou a tam ty ubožáci, kteří se drželi na nohou, tak ty postřelený trestance natahali za nohy, za ruce, jak mohli a tam to naházeli. Je to když se jede vod Olbramovic, tak je to poslední stavení, poměrně větší, teď to někdo koupil a dělá tam vrata. Tak tam se to všechno velkým dílem vohdehrálo.“⁵⁵ — „Tam zase vohcad' měli možnost jít žebrot po vsích. Ale když se vraceli, tak do nich německý vojsko střélelo. A teda prvního května v pětaštyricátom roce v osadě Křešicích jich bylo zastřeleno sedumadvacet. Šli žebrot a voni je po chalupách postřéleli. To bylo v dopoledních hodinách a vohpoledne je vezli přes Janovice a přes Rudoltice k Libohošti. Tam je les Baba, kde byli pochovaný do šachty.“⁵⁶ — „Ty vězni z těch transportů byli hladoví, když je pustili z těch vlaků, ty tam trhali tu trávu a jedli to jen tak, jen trávu, protože to byl celej vlak lidí, kerý vezli a protože tam přijeli.. takhle předtim ten vlak kterej jel s těmadle trestancema, tak nacouvali až na tudletu trať (Selčanku), to byl celej vlak

53 Narátorka Loucká.

54 Narátorka Kadlecová; JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 52.

55 Narátorka Loucká.

56 Narátor Jiroušek; JECH, J. O lidských dokumentech z Neveklovska, TYWONIAK, J. (ed.) *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, Praha 1957, s. 51–52.

těhletěch trestanců a sestra moje byla zaměstnaná v Heřmaničkách a ty trestanci ... jak letěli s tím letadlem (spojenecká letadla) na ten vlak a viděli tam tu lokomotivu, tak začali do toho střílet, no lokomotivu voddělali, to je jasný, jinak se lidem nic nestalo, protože voni když něco stříleli, tak to vždycky stříleli dobře, to nejdřív vyrazili zelenou, pak druhou zelenou, třetí zelenou, a pak šli na to a po třetí zelený neměl nikdo možnost se zachránit. To byly zelený varovací signály. To stříleli zelenou, to bylo vidět, votočil se a vystřelil druhou zelenou, votočil se znova, vystřelil třetí zelenou a pak už konec, ať tam byl nebo nebyl prostě strkali do toho a tam to rozstříleli úplně. Vězni utekli z vlaku, těm se nestalo nic a todle to právě zůstali, potom lidi, který jeli v tom vlaku, tak ty vyskákali taky. Sestra přišla domu celá vyděšená, ty věci, co měla sebou někde nechala, no tak no to jsme měli takovýhle potíže všichni ňáký. No a ty lidi, co byli ve vlaku, ty vyskákali všický, protože jak viděli, že je zelená ... to bylo tady pod těma Křešicema.⁵⁷ — „Takhle jel ten velitel z těch Selčan, jel po silnici, v Křešicích se zastavil, protože viděl, že tam jsou tydlety štráfátý, ty vězni z toho transportu, ty byli po celý vesnici. Tak nechal zastavit auto akorát u tý kapličky tam u nás, tam jsme byli ... holky ňáký a todle, já jsem tam hrál na harmoniku, no když přijeli, tak jsme prostě zustali viset a ... von vystoupil s toho, nevystoupil, ale vylezl z toho auta a viděl toho trestance, tak vzal pistoli a namířil na něj zmáčkl pistoli a vono to nevystřelilo. Tak prostě zařval, já nevím, ‚farn sí vajtr‘ nebo něco takového, no tak ty se rozjeli, ujeli pryč a my jsme si z toho dělali legraci, jsme si říkali ‚vono jim to ani nestřílí‘.“⁵⁸

Při analýze vypravěčského podání je třeba věnovat pozornost povaze, formě, způsobu a hodnotě výpovědi. Odpovědi na tyto otázky jsou klíčové, neboť z nich vyplývá hodnotící postoj narátora vůči minulosti jako celku i k jednotlivým událostem.⁵⁹

V životních vyprávěních na události z doby okupace, odboje a osvobození, nalézáme události, které mají formu zprávy, dokumentu a postrádají vypravěčskou invenci. „3. 5. 1945 postříleli 87 v Olbramovicích na nádraží, poslední transport. Ke konci v tom pětaštyřicátom v tom Selci Prčici napadli Němce, ňáký sedláci brokovnicemi. A ty Němci, protože v Praze vypuklo povstání a ty Němci jeli do Prahy. A voni jeli s toho Selce a viděli tady v Křešicích ty postavy v těch mundúrech (vězně v pruhovaném oděvu) a voni je tady napadli, voni mysleli, že utekli, jenže ten velitel toho transportu jim dovolil najít.“⁶⁰

I v těchto „životních vyprávěních-zprávách“ se projevuje individuální výběr narátora, jeho hodnotící a citové postoje, i svébytné stylistické prvky. „Tady nám zastřelili jednoho na dvoře. Voni, tady byl ten transport a voni jim dovolili ... ty byli tak hladoví, to se pásli úplně vyložené na trávě jako dobytek, jak měli hlad, vytrhávali tu trávu, tak nám tady dovolili jim něco, tak jsme tady vařili, my jsme tady taky měli asi čtyři ... to byli různý trestanci tady co byli, no tak nám dovolili jim tady vařit, tak jsme jim tady, každej se snažil to nejlepší jim dát.“⁶¹

57 Narátor Marvan.

58 Ibid.

59 ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 8–9.

60 Narátor Hrubý.

61 Narátorka Kunešová.

Hlavní tendencí vypravěčského podání není pouze sdělovací či zpravodajská funkce, nýbrž snaha uchopit události vypravěčsky, ztvárnit ji jako vypravěčskou epizodu nebo povídku a tím zaujmout posluchače a zapůsobit na ně. Tato tendence se projevuje zejména ve volbě námětu i stylizaci syžetu. Cílem narátora není obecné vylíčení průběhu událostí a faktografická přesnost časových, místních a osobních údajů, ale jde mu o něco jiného — do centra zájmu staví zvláštní příběh, pozoruhodnou postavu či mimořádné činy.

„To bylo prvního května štyricetpět. Kdy počasí si nák uspíšilo, před tím už bylo hezky, byly rozkvetlý třešně a na ty třešně napadl prvního května sních. To byl takovej úkaz nákej, to už se blížil ten pětaštyřicátěj a osvobození. A my jako děti jsme taky dlouho nevydržely doma a šli jsme ven se podívat, co se děje.“⁶²

Někdy spočívá povtavost životních příběhů v překvapivém řešení situace.

„Ten transport byl zastrčenej do Selčanky jakoby. Tady je takovej velkej kopec a voni jim dovolili přijít do týhle vesnice (Křešic — JŠ)... a jeden se zachránil, u Vyhnalové, tam se u nich zachránil ten frantík jeden, jeden Francouz sem utekl a schoval se tajdle ve vsi a vlezl tam do vápna, jak se hasilo dřív vápno, tak von se tam schoval.“⁶³

Některé náměty dosáhly širší obliby, právě pro svůj překvapivý dějový průběh a zvraty. Narátor se koncentruje nejen na dějovou situaci, ale také na psychologickou reakci aktérů. „Byli tady Němci, těch jsme se báli hrozně, že jo, no prvního května na jednu přijeli, v pětaštyřicátom, přijelo nákladní auto s esesákama, měli tam dámu, pani, která vyskočila z auta, zastavili a tady ty vězňové běhali po vsi, ano trestanci ... přijeli sem a vona vyskočila a jeden vězeň kleknul u kapličky, sepnul ruce, aby ho nestřílela a vona do něj dala tři rány. Můj otec, my jsme ho nemohli udržet, von vylítl, to víte, byl nimrod, tak měl flintu, my měli ložnici přes dvůr, tak letěl pro flintu, že jí zabí. My jsme ho měli co udržet, zamkli jsme a nepustili jsme ho. No potom tady ještě ten jeden trestanec šel zadem a byl ve stodole ve slámě, toho jsme zachránili. No kdyby byl otec začal do nich střílet, tak nás postříleli všechny“.⁶⁴ — „Moje maminka, ta proti nim vyběhla z těch vrat a říkala: „Prosím vás, nestřílejte je, voni vám neutíkají, my jsme jim dali jenom najíst“. Takovýdle rčení, to si pamatuju sedmdesát let nebo kolik je to. Ale to ještě vyprávěla, jak ten esesák, když vona proti němu tohle, tak prej zustal stát, zřejmě uměl česky, a vzal cigaretu a na dva šluky jí vykouřil. To maminka vyprávěla, jak byli rozběsnění, jak byli nervózní z toho, jak to na ně taky působilo.“⁶⁵

V životních příbězích se běžně objevují dialogické pasáže, které oživují a zvýrazňují situaci i jednání postav. Záměrem narátora je podat vzpomínky jako živý a povtavý příběh.

„Protože voni ty trestanci byli eště zalezlý leckdes. Když tam byl tenhle masakr tam u nás v tom statku byl zalezlej taky trestanec. Tam byly takový ty přípravný, jako voni tomu říkali, řezárna, tam byl chudák zalezlej. Přišel ten, co se staral vo ten dobytek a říkal: ‚Pane šéfe, tam je!‘ Von říká: ‚Prosím tě, nekoukej na něj, nic neříkej,

62 Narátorka Loucká.

63 Narátor Hrubý.

64 Narátorka Havlínová.

65 Narátorka Loucká.

cos mi pověděl a vůbec se toho nevěšmej! Takže to víte, voni se snažili zase večer ty skovaný utýct tam do těch svejch vagónů. Tak ňáký se tam snad navrátili nebo jestli je postřelili ještě u těch vagónů, byla tam slyšet taky střelba.“⁶⁶

Některí z narátorů mají schopnost dát popisu dynamiku, spád a názornost. „A tohle takhle bylo tak vod těch devíti do těch jedenácti. Víte, teďko už se někdo se navrátil ... ale musím podotknout, to už jsem leckde slyšela v psaní o tom, voni říkali, že utíkali. Ne, voni neutíkali. Voni byli na trati Olbramovice — Sedlčany sto vagónůch. Tu a tam ňákej byl krytej, ale vesměs otevřený. Ty dobytčí takový vagóny a voni měli hlad a zmrzlý byli, ale šla s nima eště ta hlídka, který hlídali ty vagóny. Voni jako neutíkali, aby byli sami, jenomže zřejmě to nemohlo stačit. Voni nejdřív šli s určitou skupinou, ale pak už se to asi rozjelo, když ty viděli, ty mají a ty ... že zřejmě už jich tam bylo hodně v tý vsi a teď jeli kolem a přes ves esesmani, německý auta s těma důstojníkama, protože byli ve Vrchotovejch Janovicích v zámku ubytováni. A jezdili z Vrchotovejch Janovic do Votic. Teď viděli, co tam, co se tam děje. A zřejmě ta ochrana jejich jim řekla, že to nemůžou stačit. Tak zjednali posilu a netrvalo dlouho a přijelo několik těch aut, těch vojenskejch otevřenejch ze skupinou vojáků ozbrojenejch a začali do těch trestanců střílet. Kde se kdo objevil, na nic se neptali a začal tam takovejhle masakr. My děti, už jsme byly zvědavý vodkud vlastně chodějí, protože to nám nemohlo ujít, tak jsme byly nad Křešicema, tam je takovej špejchar, tam to bylo vidět. No a teďko, toť víte teď se začalo po vsi střílet, rodiče byli celý vyjukaný, nevěděli a děti nikde. A my, já nevím, kolik nás bylo, vod toho špejcharu, když jsem šli, tak tou cestičkou k tomu na tom už leželo kolik těch trestanců zastřelenejch. Takže to bylo strašné ... to se semlelo v takový chvílce, takovýdle neštěstí. Leckdes visel ten trestanec za kliku, chtěl si vtevřít nebo se chtěl schovat a voni ho tam šupli. No tak toť víte, tak najednou byla střelba a po střelbě bylo najednou ticho. Lidi některý zalezli nebo skoro všichni, ale zas jen koukali, co bude dál.“⁶⁷

Narátori mnohdy k názornému popisu a zpřítomnění scény použijí citoslovce nebo příměr. „Ale ty vězně, co postřeleli, co zabili, tak je vodvezli tady odsud, tak je na plachtách dali na vlak ty zastřelený a tahli je tady k Písaříkovum na dvůr a nakládali je jako brambory na vůz.“⁶⁸

Narátori jsou rovněž schopni charakterizovat aktuující postavy. Týká se to zejména cizích lidí působících v domácím prostředí (tento postup je běžný i v tradičních družích folklórního vyprávění).⁶⁹

„A my jako děti jsme taky dlouho nevydržely doma a šly jsme ven se podívat, co se děje. To nebylo jako teď. Tady nevidíte na vesnici ani jedno dítě. A to my jsme chodily furt po návsi, tam jsme si hrály různý hry a furt v pohybu. A my jako zvědavý děti najednou jsme zjistily, že v tý vesnici se pohybujou ňáký postavy, v nezvyklom oblečení, v pruhovanejch lehkej jenom ... byly to kalhoty a ňáká blůza, no a pochopitelně se to začalo domu ... říkáme, kdo to je a zjistilo se, že to jsou trestanci. A to bylo tak k tý

66 Narátorka Loucká.

67 Ibid.

68 Narátorka Havlínová.

69 ŠRÁMKOVÁ, M. Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, *Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 11.

devátý hodině ... vysvítlo sluníčko, to bylo nádherně do toho sněhu a na ty rozkvetlý stromy a teď mezi to se začaly pohybovat tyhle postavy zubožený.“⁷⁰

Z rozboru výrazové stránky povídek je zřejmé, že narátoři nezůstávají pouze u „holého a chladného“ popisu faktů a událostí, ale snaží je prezentovat jako názorný a přítomný výjev, snaží se zachytit živoucí podobu postav i jejich citové postoje. K tomuto účelu využívají i jazykových stylistických prostředků. I z tohoto úhlu se vzpomínky jeví jako projevy inklinující k vypravěčskému ztvárnění.⁷¹

Jestliže se často zdůrazňuje odlišnost ústních životních příběhů od kronikářských zpráv a zároveň se poukazuje i na některé umělecké prvky, neznamená to, že ústní podání musí vykazovat estetický ráz. Patří totiž do širší kategorie pověstového vypravěčského žánru (místní a historické pověsti, démonologické povídky, legendy), ve kterém převažují mimoestetické funkce, zejména funkce poznávací a zpravodajská. Životní vyprávění se vyznačují obsahovou specifičností, která spočívá zejména v tom, že tyto životní vyprávění a povídky podávají jedinečné, individuální události z osobního úhlu, vyzdvihují jejich dějovost a zabarvují je emociálně a eticky.⁷²

Životní příběhy se liší od kronikářských záznamů, memoárové literatury, beletrie a odborné literatury. Neznamená to, že by se s nimi zásadně „rozcházel“, nebo k nim byly v protikladu. Životní příběhy doplňují písemné zdroje informací tím, že osvětlují (interpretují) pojednávané události z odlišné perspektivy, z jiného úhlu pohledu.⁷³

ZÁVĚR

Předkládaná studie je příspěvkem ke studiu problematiky životních vyprávění obyvatel násilně vystěhovaných z území Neveklovska za 2. světové války s konkrétním zaměřením na událost křešického masakru, který se odehrál na konci 2. světové války. Autentické výpovědi, získané terénním výzkumem v regionu, jsou jedinečným pramenem reflektujícím osobní postoje participujících, ale zároveň podávajících výpověď o tzv. „kolektivní paměti“ pamětníků. Výpovědi narátorů a narátorek o historických událostech jsou namnoze selektivní a odrážejí nejen diferencované socio-kulturní postavení „aktérů regionální (lokální) historie“, míru jejich účasti na historickém dění, ale také jejich odlišnou percepci prožité zkušenosti. Studie navazuje na výzkumy folkloristy Jaromíra Jecha realizované v polovině 20. století a upozorňuje na důležitost studia „orálního podání“, které je – dle soudu autorky – při interpretaci historických událostí neprávem opomíjeno.

Křešický masakr — masakr transportu smrti v Křešicích a Olbramovicích.

Výstup projektu Grantové agentury UK č. 898613 řešeného na FF UK.

70 Narátorka Loucká.

71 ŠRÁMKOVÁ, M. *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození, Krajské středisko lidového umění ve Strážnici*, 1975, 1, s. 11.

72 Ibid.

73 Ibid.

**COLECTIVE MEMORY FORCIBLY EVICTED INHABITANTS:
A MEMORIAL NARRATIVE ABOUT 2ND WORLD WAR FROM NEVEKLOV REGION**

This essay is the benefit to studying of the questions of the oral history of forcibly ejected inhabitants of Neveklov and its neighbourhoods during the 2nd World War, focused on events of the massacre in the village Křešice (Event Graun) at the end of the 2nd World War. About this region, there exists authentic testimony and this territory is fixed in the collective memory. The oral history is a highly valued literary source. Its value is in the authenticity, which is characterized by selectivity and represents another point of view. The essay brings the unique opportunity to get acquainted with witnesses of the wartime. At present this testimony is unknown or is being forgotten in the official documents. The essay follows the researches of Jaromír Jech from the middle of the last century. So we get the view of the importance of the massacre in Křešice and forcible displacement of Czech inhabitants in a demarcated region. Result of this work is the analysis of the results obtained with the help of the modern approaches that are based on the method of the oral history, which is a part of the qualitative research, with an emphasis on general objectives and context. It also simultaneously maps over the current state, i.e. the reflection of the forcible war persecution on the present times and its viability in the future, functionality of the generation transfers and traumas.

KEYWORDS

Fieldwork — Neveklov-region — Memory — Analysis — 2nd World War